

МОЛИТВА ЩИРА — ТО З БОГОМ ЗГОДА...

Українське молитвотворення XIX — початку ХХІ століть

* * *

*Молись, дитино, за Україну,
Що нам безсмертне життя дає,
А по молитві ставай до чину,
Ставай до праці, дитя моє.
Молитва небо здіймає вгору,
Заводить сонце в душі алмаз,
А праця творить землі опору
Та від скорботи рятує нас.
Молись, дитино, щоб не вернуло
Московське рабство, як темна мжа,
А по молитві пильнуй, щоб дуло
Твоєї зброї не жерла ржа.
Молитва щира — то з Богом згода,
То криця духу, а не руки,
А чиста зброя — твоя свобода,
Твоя будучність на всі віки.*

Д. Павличко

Відколи людина підняла очі до неба й спрямувала свої думки до духовного світу, вона створювала молитви. Молитва стала як частиною ритуалу, так і розмовою людини з Богом, інструментом, завдяки якому такий діалог став можливим.

Християнська молитва з'явилася як жанр на зорі зародження християнства й стала одним із канонічних невід'ємних понять у церковному житті. Сам Ісус Христос навчив учнів своїх молитви “Отче наш”, яка вважається основною молитвою в християнстві.

Якщо прослідкувати за богословськими дослідженнями про молитву, то можна помітити, що практично всі богослови називають молитву дорогою до Бога (іноді мостом між людиною й Богом), тобто засобом єднання людського (фізичного) з Божественним (духовним).

“Моліться безперестанку, за все дякуйте. Така бо воля Божа щодо вас у Христі Ісусі”, — пише апостол Павло в 1-му посланні до солунян (1 Сл. 5:17).

Отже, уже в ранньохристиянський період молитва була одним із найосновніших засобів розмови людини з Богом.

Цінними в цьому сенсі є слова Івана Златоуста: “Молитва є могутня зброя, невичерпний скарб, невичерпне багатство, джерело, мати безчисленних дібр”.¹

“Молитва — це духовна пожива кожної людини, християнина чи нехристиянина, бо молитвою підносимося до божих висот і лучимося з Богом, стаємо перед ним і кажемо йому все те, що в нашій душі радісне, чи що її болить, чи чогось вона потребує, чи за щось вона вдячна, чи прагне на мить бути понад землею”, — пише Мирослав Любачівський у статті “Слово патріарха”².

За вченнями богословів, молитва — найлегша дорога до святості. У боротьбі зі спокусами, із себелюбством, з різними терпіннями й із дияволом людина може перемогти завдяки молитві.

За всю історію свого існування українська церква прагнула до створення молитовних художніх текстів, які були близькими до народної пісні й народного розуміння. Серед мирян і священників молитовна пісня завжди посідала особливе місце. За час існування української церкви в її лоні та поза церковними межами створені сотні молитов, здебільшого віршованих або ритмізованих, оскільки такі молитовні тексти можна класти на музику й виконувати в храмі.

Українська літературна молитва народилася із впровадженням християнства в Україні й розвивається до наших днів. Якщо простежити за розвитком української віршованої молитви, то можна побачити, що з часів Іларіона Київського до сучасного літературного процесу цей жанр залишився здебільшого у своїх канонічних рамках. Звісно, письменники не богослови, але навіть у молитвах людей світських відбилося поважне ставлення до Бога, духовна й душевна піднесеність автора під час творення молитви, прохання за всякі потреби від просьби за долю рідного краю — до благання про дощ чи гарну погоду.

В українському літературному молитвотворенні виявлені такі жанри та жанрові модифікації (протожанрові форми): молитва, псалом, сповідь, заповіт, бесіда, повчання, одкровення, видіння, диво, похвала, осанна тощо.

Згідно з концепцією Валерія Лепахіна, “молитва як “іконообраз” має всі його характеристики: онтологічність, антиномічність, канонічність, символічність, синтетичність і синергійність. Це стосується і змісту молитовних прохань, і молитви як процесу богоспількування, і молитви як словесної ікони (за формальною структурою та композицією)”.³ За Анатолійчуком, структурно молитва поділяється на такі смислові частини: 1) звертання до адресата; 2) прохання; 3) славослів’я. Проте будова літературної молитви не відзначається принциповою усталеністю. У багатьох авторів знаходимо різні її модифікації.

“За час свого існування людина не знайшла досконалішої, ніж молитва, форми, у якій можна було б виповісти найпотаємніше, зважитися на відвертість, щирість і безпосередність самовираження. У цьому — одне з таїнств вічності молитви, таїнство

¹ Любачівський М. Слово патріарха.// Прийдіте поклонімся: Молитовник. – Рим, 1991. – С. 7.

² Там само. – С. 5.

³ Лепахін В. Молитва як словесна ікона: Іконічність молитви//Ікона та іконічність. – Львів, 2001. – С. 153.

особистісного катарсису, перевтілення й облагородження, яке можна відчутти тільки у духовному єднанні з Абсолютом”, — пише в передмові до антології “Святі чуття, закладені в молитву...” Володимир Антофійчук¹. Літературна творчість українських письменників служить підтвердженням цих слів.

Поряд з молитвою літературною в Україні здавна розвивалася й молитва фольклорна, у якій на певному часовому етапі язичницька стихія поступилася християнській, а в окремих випадках, як, наприклад, у замовляннях та заклинаннях, відбулося їх своєрідне нашарування. Молитовними мотивами сповнені колядки й щедрівки, народні думи й духовні пісні тощо.

Та нас цікавила більшою мірою молитва, створена в нові й новітні часи. Найбільшого поширення та популяризації літературна віршована молитва, написана новою українською мовою, набуває в середині XIX століття. Окрема тема — вплив Т.Г. Шевченка на українське молитвотворення. Сам Тарас Григорович створив цілий ряд віршованих молитов як у “чистому” вигляді, так і інтертекстуально. Великий Кобзар дав поштовх до написання творів цього жанру багатьом українським авторам. Підтвердженням цього можуть бути українські часописи та антології середини та кінця XIX — початку XX ст. Скажімо, поетична антологія “Українська Муза” (за ред. Олекси Коваленка), яка виходила протягом 1908 року в Києві, містить твори українських письменників від І. Котляревського до поетів XX століття. Тут ми можемо простежити, що поетичні твори на релігійну тематику, у т.ч. і молитви, до Т. Шевченка майже не створювалися (за винятком бурлескних молитов П. Гулака-Артемівського та молитви-фінальної пісні в опері С. Гулака-Артемівського “Запорожець за Дунаєм”). Після Шевченка велика плеяда українських поетів починає створювати молитовні тексти. Молитва в цей час стає одним із найяскравіших літературних жанрів завдяки Кобзаревій творчості. Услід за Т. Шевченком до жанру молитви вдаються такі відомі українські письменники, як Олександра Псьол, Пантелеймон Куліш, Юрій Федькович, Михайло Старицький, Олена Пчілка, Іван Манжура, Іван Франко, Уляна Кравченко, Петро Шелест, Осип Маковей, Микола Вороний, Агатангел Кримський, Василь Щурат, Богдан Лепкий, Петро Карманський, Олександр Олесь, Василь Пачовський, Антін Лотоцький, Марійка Підгірянка, Борис Гомзин, Павло Тичина, Олекса Слісаренко, Тодось Осьмачка та ін.

Ця традиція продовжується в українській літературі до 20-х років XX століття. За радянських часів жанр молитви не був популярним, оскільки держава стояла на атеїстичних позиціях, тому молитва вважалася пережитком минулого. Усе ж таки деякі українські письменники, котрі проживали того часу в радянській Україні, наслідувалися вдаватися до цього жанру (В. Стус, Л. Костенко, І. Світличний, М. Руденко, В. Мороз та ін.). Але поети, які мали в той час відвагу заявити про свою глибоку віру в Бога, були переслідувані радянською системою. Вільно творили молитви українські письменники в діаспорі. А з постанням України як незалежної держави з’явилася нова хвиля українського віршованого молитвотворення. З новою силою заговорили на духовні теми українські літератори. Прилучаються до жанру молитви відомі укра-

¹ Антофійчук В. Молитва, як сонце, вічна... (Жанр молитви в українській літературі). // Святі чуття, закладені в молитву...: Антологія української молитви. — К. 1. — Чернівці: Рута, 1996. — С. 5.

їнські поети та громадські діячі: П. Мовчан, Д. Павличко, П. Осадчук, Б. Олійник, В. Бровченко, А. Лупиніс, О. Лупій, Є. Сверстюк, Л. Лук'яненко, Р. Лубківський, П. Сорока, В. Кордун, Б. Радиш, Р. Юзва, І. Драч, В. Малишко, І. Жиленко, А. Листопад, С. Пушик, Д. Чередниченко, В. Голобородько, М. Людкевич. 80–90-і роки ХХ століття подарували українській літературі плеяду талановитих молодих поетів, які у своїй творчості не оминають такого жанру, як молитва. Це — Т. Майданович, Т. Петриненко, О. Бабій, Н. Стефурак, Н. Кметюк, М. Лазарук, В. Рябий, А. Кох, Л. Опришко, Л. Таран, І. Малкович, Н. Дичка, П. Вольвач, Г. Гармаш, В. Бондар, Г. Ільєва, О. Горкуша, А. Багряна та багато інших.

Літературні молитви різноманітні за своєю тематикою. Це — благання за людство, за Україну, за просвіту народу, за блага земні й небесні, за коханих, за дітей тощо. Щодо форми цих поезій — то вона теж різноманітна: від рубайів (у Д. Павличка) до верлібру й сонета. Мова цих творів художньо довершена. Молитовна поезія відзначається глибокою символікою й використанням біблійної фразеології та цитування. Вона має ознаки художнього й конфесійного стилів і створює окремий стиль української мови — урочистий.

Особливої уваги вартий факт творення віршованої молитви в середовищі Церкви. Здебільшого такі молитви створювали й створюють священники або ж парафіяни. Віршована молитва, написана непрофесійним автором, часто-густо менш довершена в художньому плані, але не менш важлива для людини, яка її промовляє чи співає, у плані духовному. Варто зазначити, що молитви, створені в середовищі Церкви, — це іноді опрацьовані народні тексти, іноді — адаптації до нової української мови пісень з Почаївського “Богогласника” (1790–1791 рр.), але найчастіше — то оригінальні твори священників, ченців чи черниць, парафіян. Ці молитви здебільшого були написані в середині та в кінці ХІХ століття, але маємо чимало текстів, написаних в середовищі Церкви в наші часи. Тематично ці вірші можна поділити на молитви до Бога-Отця, Бога-Сина, Бога-Духа Святого, Матері Божої, Ангела-Хоронителя, святих. Трапляються також благання до канонізованих символів: серця Ісусового, хреста, чаші тощо. Конфесійний стиль тут простежується чіткіше, ніж в літературних молитвах, а до особливостей цих творів можна віднести вживання великої кількості церковнослов'янізмів. У молитвах кінця ХІХ — початку ХХ століття відчутний вплив галицької говірки, оскільки багато зразків жанру молитви були створені в середовищі західноукраїнських священників. Та все ж таки ці молитви в народі побутують найбільше, їх виконують на літургіях, хресних ходах, під час паломництва. Багато таких текстів у молитовниках подані без позначення автора і вважаються народними.

Окремішнього погляду заслуговує молитва для дітей. В українському письменстві цей жанр дитячої літератури розвивали Олена Пчілка, О. Кониський, А. Лотоцький, Марійка Підгірянка, Юрій Шкрумеляк, Катерина Перелісна, Р. Завадович, Л. Храплива, М. Мартинюк, І. Савицька, Антоніна Листопад, В. Багірова, Л. Диркавець, М. Шевчук, В. Гринько, Г. Гнатишак та інші. Дитяча молитва простіша для сприймання, але, водночас, вона теж носить ознаки урочистого стилю, об'єднуючи в собі художні засоби та конфесійні мовні звороти.

Усі зразки жанру молитви ми намагалися впорядкувати в поданій антології. Тут уміщені як твори літераторів, священників, так і молитви, створені в середовищі пастви (здебільшого такі молитви анонімні). Молитви, подані в антології, трапляються в “чистому” вигляді, а також інтертекстуально. Як зразки, збірка містить молитви-сонети, молитви-фейлетони, молитви-епіграми тощо. Також як зразок молитви-поезії в прозі подано молитви митрополита Андрея Шептицького, у яких, незважаючи на переважання конфесійного стилю, знаходимо художні засоби мовлення, а це свідчить про використання автором урочистого стилю української мови.

Антологія “Молитва небо здіймає вгору” не претендує на цілковиту повноту, бо прослідкувати абсолютно все українське молитвотворення нелегко з багатьох об’єктивних причин, але в цій збірці вміщено найбільшу кількість віршованих молитов, створених українськими авторами протягом ХІХ — початку ХХІ століть, починаючи від Ю. Добриловського й закінчуючи наймолодшими представниками українського літературного процесу.

Антологія складається з двох частин: “Літературні молитви” та “Молитви, створені в середовищі Церкви”. Автори молитов та їхні твори розміщені в першій частині в хронологічному порядку, що, на нашу думку, дозволяє побачити розвиток жанру, його поширення. У другій частині дотримано алфавітного принципу, оскільки дати народження багатьох авторів-священників упорядникові невідомі.

Отже, маємо великі сподівання, що українська молитва стане предметом уваги літературознавців, мовознавців, філософів. Адже це найдавніший і найбільш духовний жанр поезії. Молитва одухотворює людину й народ, вона “небо здіймає вгору”. Не забуваймо слова святого Григорія Богослова: “Найголовніша справа в житті — молитва, а всі інші справи — другорядні”.

Літературні МОЛИТВИ

Юліан Добриловський

ДАЙ ЖЕ, БОЖЕ, ДОБРИЙ ЧАС

Дай же, Боже, добрий час,
Як у людей, так у нас,
У щасливу годину
Розвеселім родину.

Ой ну-ну, ой ну-ну,
Розвеселім родину!

Ви, малії пендраки,
Витинайте гопаки,
Ну вже живо, ну вже ну,
Розвеселім родину.

Ой ну-ну, ой ну-ну,
Розвеселім родину!

Ви, дівчата з хлопцями,
Поставайте враз з нами,
В так щасливу годину
Розвеселім родину.

Ой ну-ну, ой ну-ну,
Розвеселім родину!

Ви, матері з бабками,
Поставайте враз з нами,
Візьміть дзбанок всердину —
Розвеселіть родину.

Ой ну-ну, ой ну-ну,
Розвеселім родину!

А так станьмо всі в коло,
Заспіваймо весело,
Най Бог в кожду годину
Розвеселить родину.

Ой ну-ну, ой ну-ну,
Розвеселім родину!

* * *

Днесь пора і той час,
Охочий день для нас,
Всі станьмо в коло,
В тім колі весело
Заспіваймо враз.

Бог нам той день дав,
Всіх нас ту зібрав.
Але ж просім Його,
Щоби нам свого
Духа даровав.

От Тя просим враз:
Щасливе дай для нас
День той пережити,
В нім ся веселити,
І на кожний час.

Нехай вас вспоможе
Ласка Твоя, Боже,
Бо без Тебе, Бога,
Ані до порога
Нікто не може.

У всякої потребі
Дай ласку і в небі
Тебе оглядати,
І враз оддавати
Честь, славу Тобі.

Петро Гулак-Артемовський

ПЕРЕЛОЖЕНИЕ ПСАЛМА 125

К тебе возведох очи мои,
живущему на небеси й проч.

До тебе, Господи, що там живеш на небі,
Звертаю очі я в пригоді і в потребі.

Як наймит з панських рук рятунку й ласки жде,
Або як наймичка прохатъ до пані йде,

Щоб запобігла їй чим в нуждочці, небозі, —
Так ми шукаємо добра й підмоги в Бозі.

Ой, змилуйсь, Господи! Ти змилуйся ж на нас!
Бо ворог дошкуля до сліз під інший час;

А гірш од всіх чваньки нам допекли ті пишні,
Що тільки, бач, вони святі, а ми всі грішні.

ПЕРЕЛОЖЕНИЕ ПСАЛМА 138

Господи, искусил мя еси
й познал мя еси и проч.

Чи ще ж Ти, Господи, мене не розпізнав?
Чи ще не вивідав, чим був я і чим став?
Чи є ж що із мого життя Тобі незвісне,
Яке воно там є, широкее чи тісне?
Чи наміркуюсь встать, чи сісти, чи лягти,
Вже Ти й попередив, вже й думку знаєш Ти!
Ти стежки й манівці мої сходив зарання,
Де навпростець іти, а де звернуть з провалля.
І перш, ніж почала в пелюшках сповивати, —
Ти в ній сповив мене, Ти мною завладав,
Із чрева матері на світ мене позвав!
Так дякуватъ Тобі за се дивенне діло,
Що встроїв хитро так мою Ти душу й тіло!
І кісточка моя не втаїлась у Тебе,
Що нищечком создав Ти, Боже, од мене,
Ні жилочка, ні хрящ самих дрібненьких діток,
Що десь в бескедах Ти зіткав, мов ткач той з ниток.